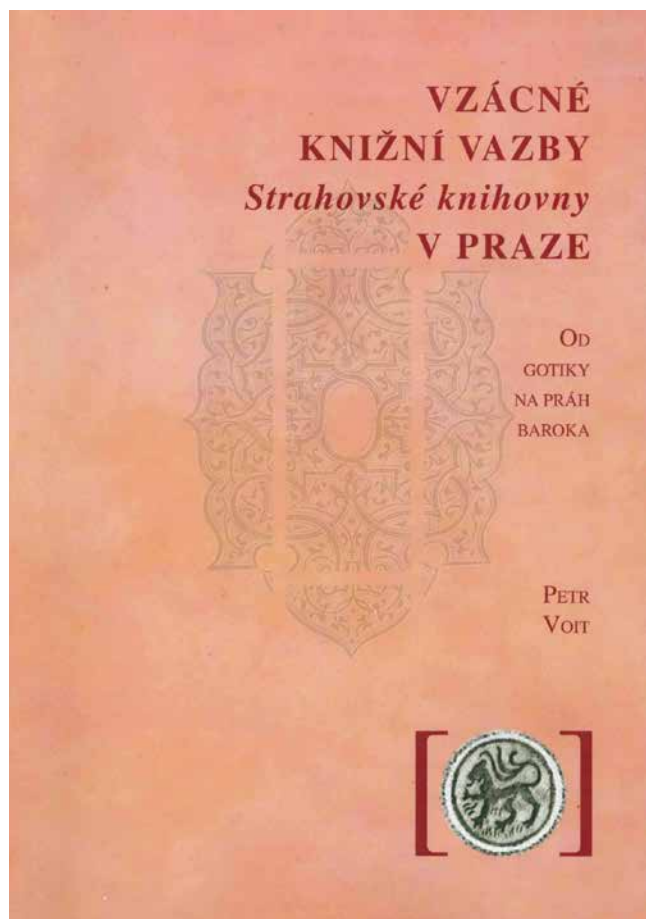

VOIT, Petr. *Vzácné knižní vazby Strahovské knihovny v Praze: od gotiky na práh baroka*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2020. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica IX. ISBN 978-80-88009-18-4.

Historické knižní sbírky významných knihoven bývají zpracovány v poměrně obsáhlých bibliografických soupisech a katalozích, poskovnu doplněných obrazovým doprovodem. Pokud jsou obrazové přílohy navíc barevné, pak je to zejména ve snaze zachytit miniaturní malířské výjevy

z iluminovaných rukopisů, a tím názorně doplnit podrobnější uměnovědný a ikonografický popis. Oproti tomu bývají části fyzického popisu – i vzhledem k absenci odborníků na knižní vazbu – příliš strohé, sémanticky vágní a často i nepřesné. V tomto směru lze alespoň s povděkem konstatovat, že při popisu vazeb se většina zkušených odborníků drží tradiční ustálené terminologie. Do nedávných prací však zasáhlo doporučení ze *Zásad pro popis rukopisů*,¹ ve kterém se projevila tendence k unifikaci některých termínů, které pro historickou knižní vazbu formuloval prof. PhDr. Bohumil Nuska, CSc.² Výsledek doporučení směřoval spíše k popisu vazeb několika ustálenými slovními spojeními s nízkou informační hodnotou (např. pokryv vazby useň). I proto se v současnosti objevila snaha o revidování stávajících zásad a vytvoření komplexnější metodiky knihovědného a kodikologického popisu – v handbušku kodikologa je popisu vazeb věnovaná samostatná kapitola.³

Pokud se ohlédneme do minulosti, odhodlání uceleně zpracovat vývoj českých knižních vazeb jak po stránce umělecké, tak i technické, lze spatřit v díle prof. Karla Chytila.⁴ Nelze opomenout ani práci nestora českého uměleckého knihařského řemesla, znalce historických knihvazačských a výzdobných technik a vydavatele Ludvíka Bradáče.⁵ V roce 1959 odbornice na historickou knižní vazbu PhDr. Pavlína Hamanová vydala monografii o dějinách knižní vazby,⁶ na kterou autor po více než 60. letech ve svém diachronním zkoumání historických vazeb navazuje.

Historik starší knižní kultury a erudovaný odborník na staré tisky doc. PhDr. Petr Voit, CSc., předkládá výběrový katalog vzácných knižních vazeb ze Strahovské knihovny v Praze, ve kterém zúročil své dosavadní bohaté zkušenosti s publikováním obsáhlých monografií s barevným obrazovým doprovodem.⁷ A jak sám autor píše v úvodu, tento typ publikace je v českém prostředí naprosto ojedinělý. Oproti snahám zahraničních institucí prezentovat své

¹ PRAŽÁK, Jiří – HOFFMANN, František – KEJŘ, Jiří – ZACHOVÁ, Irena. Zásady popisu rukopisů. *Sborník Národního muzea muzea v Praze, řada C – Literární historie* 28, 1983, č. 2, s. 49–95.

² NUSKA, Bohumil. Typologie českých renesančních vazeb. In: *Historická knižní vazba: sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb, 1964–1965*. Liberec: Severočeské muzeum, 1965, s. 54–55. Odborné a metodické příručky Severočeského muzea, sv. 3–4.

³ DRAGON, Michal. *Středověké rukopisy v českých zemích: handbušek kodikologa*. Praha: Scriptorium, 2018.

⁴ CHYTI, Karel. *Dějiny českého knihařství*. V Praze: Společenstvo knihařů, 1899.

⁵ BRADÁČ, Ludvík. *Knižní vazba v proměně věků*. Praha: [Ludvík Bradáč], 1931.

⁶ HAMANOVÁ, Pavlína. *Z dějin knižní vazby od nejstarších dob do konce XIX. stol.* Praha: Orbis, 1959.

⁷ Např. VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2015. Bibliotheca Strahoviensis. Series monographica, 6.

knížní klenoty formou katalogu s povětšinou černobílými fotografiemi vazeb,⁸ jsou exempláře Strahovské knihovny zachyceny v reálných barvách a detailech, reliéfní výzdoba je zvýrazněna vhodným nasvícením. Na záběrech je často dokumentována přední i zadní deska, pro zachycení charakteristických typologických prvků a výzdoby by možná pomohl i trojrozměrný pohled na vazbu, nacházející uplatnění u zlacené cizelované ořízky, zdobeného hřbetu nebo kapitálku.

Doc. Voit vychází z výběru dvou set strahovských cimelií vytvořeného pro výstavu *Knížní vazba sedmi století*.⁹ Popisy vazeb často důkladně reviduje, proto je zachycen současný stav dochování oproti starším záznamům. Například u traktátu *De regimine principum* [4] je podle záznamu z roku 1966 doloženo pozdější sejmutí bílé jirchy ze hřbetu a ztráta dvou háčkových spon, stav poškození je uveden i u dalších exemplářů (např. po dvou párech tkanic zbylo jen proříznutí v lepence, pouze spodní háčková spona, pouze štítky spon). V sémanticky přesném popisu vazeb se autor opírá o tradiční, mezioborově uznávané termíny, podrobně jsou například rozlišeny knihařské kůže podle způsobu zpracování (useň, jircha, zámiš, karmínově mořený safián, olivově zeleně mořený marokén) i podle druhu zvířete (vepřovice, teletina, hovězina, kozinka), ponechává nicméně spojení prkénkové desky, oproti v současnosti častěji užívaným dřevěným deskám. Doc. Voit přidává mnoho cenných poznatků z oblasti knižní kultury – zahrnutím charakteristických konstrukčních a ochranných prvků vazeb i provenienčních údajů přesahuje tradiční koncept identifikace knihařských dílen pouze na základě otisků knihařského náradí a kompozice výzdoby. Je jistě potěšitelné, že na lektorování publikace se podílel přední odborník na knihtisk 15. století a knižní kulturu doby jagellonské PhDr. Kamil Boldan a historik umění PhDr. Radim Vondráček.

Monografie je zaměřena především na slohové zpracování výzdoby vazeb – vzácné strahovské vazby jsou chronologicky uspořádány od počátku gotiky přes renesanci, nástup reformace až po období baroka. Autor se opírá o erudovanou znalost ikonografického popisu motivů a vzorů otisků slepotiskového náradí – zejména kolků (knihařských tlačítek i drobných rozměrů), válečků (knihařských rolen), ale i negativně rytých okrasných kapitálkových filet, obloučků a ploten. Otisky slepotiskového náradí jsou doplněny identifikátory knihařských dílen z elektronické databáze EBDB.¹⁰ Při běžném listování nemusí být zřejmé, že velikost motivu knihařského náradí (bez měrné jednotky) je uvedena v textu v kulatých závorkách. Text je členěn do hesel, některá jsou vzhledem k většímu objemu dostupného archivního materiálu a dochovaných vazeb rozsáhlejší. Pro lepší orientaci v textu vedou červené odkazy v hranatých závorkách nikoliv na stranu, ale přímo na heslo. To vše se čtenář dozví hned v úvodní části monografie, kde kromě objasnění formálního

členění textu je obeznámen s okolnostmi vzniku publikace a uveden do problematiky studia knižní vazby v širším mezioborovém kontextu. Zasazením knihvazačství hlouběji do dějin knižní kultury se autor snaží upozornit na souvislost s vývojem knihtisku, typografickou úpravou a knižní ilustrací.¹¹ Kromě kompozičního a stylového ztvárnění výzdoby je přihlédnuto také k použitým materiálům, konstrukčním a typologickým prvkům, a rovněž k charakteristickým knihařským a dílenským technikám. Vytváří se tak prostor pro znovuoživení nauky o knižní vazbě – tzv. tegumentologie, vědní disciplíny zkoumající vazby z pohledu knihařského, konzervátorského, historického a uměleckořemeslného. Jako příspěvek k interdisciplinárnímu výzkumu autor uvádí v komentářích i exempláře z jiných knihoven českých i evropských, protože vývoj tuzemského knihvazačství neprobíhal odděleně od zahraničních dílen. A jak jsme již u autora zvyklí, publikace je doplněna kvalitními vyhledávacími rejstříky – knihvazačů, jmenným, názvovým, věcným, signatur a identifikátorů EBDB, a soupisem obrazového doprovodu a odborné literatury, jejíž zkrácené bibliografické citace jsou uvedeny za každým heslem.

Podle otisků knihvazačského náradí je doložen původ strahovských exemplářů v tuzemských knihvazačských dílnách, z nichž jsou zastoupeny převážně anonymní dílny pražské, kadaňské, vratislavské a krakovské. Pro knihovnu františkánského kláštera v Kadani pracovaly poměrně dobře určené erfurtské knihařské dílny Johanna Weidemanna a Wolfganga Herolta, erfurtské vazby se vyznačují charakteristicky zpracovanými štítky a záchytkami háčkových spon ve tvaru lilie, puklami knoflíkového tvaru, hranovým kováním s dvouřadým puncem a podpůrnými polokruhovitými válečky umístěnými svisle podél hřbetní části. Z klášterních dílen jsou zastoupeny bohatě slepotiskem zdobené vazby z celestinského kláštera v saském Ojvíně nebo exempláře patřící podle nápisové pásky „ulricus“ pravděpodobně do dílny třeboňských augustiniánů. Používání lepenkových desek v Čechách od 80. let 15. století je doloženo ve svazcích z knihoven Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic a administrátora dolní konzistoře Václava Korandy ml. Strahovská knihovna uchovává dvě vazby z 20. let 16. století od nejstaršího jménem známého českého knihvazače Bartoloměje Trnky působícího v Českém Krumlově. Od poloviny 16. století se mění ikonografická náplň válečků a ploten, do popředí se dostávají figurální výjevy z dřevořezových ilustračních cyklů – s podobiznami vůdčích představitelů evropské reformace, s utrakvistickými náměty a alegoriemi sedmi svobodných umění. Prosazuje se skupina pražských knihařských dílen, u nichž známe jména knihvazačů – Sixt Stanhauer, Jiřík, Adam, Jan Komor, Pavel Gutsch, Jan Harovník st. a v neposlední řadě předbělohorský Kryštof Meyšnar. Po skupině pražských renesančních knihařů je představen fenomén tzv. bratrské vazby, která vyniká nad jiné soudobé

⁸ VAN DER VEKENE, Emil. *Reliures des XVIe et XVIIe siècles conservées à la Bibliothèque nationale de Luxembourg*. Luxembourg: Bibliothèque nationale de Luxembourg, 2000.

⁹ HAMANOVÁ, Pavlína – NUSKA, Bohumil. *Knížní vazba sedmi století z fondů Strahovské knihovny*. Praha: Orbis, 1966.

¹⁰ *Einbanddatenbank* [online]. Dostupné z: <https://www.hist-einband.de/>

¹¹ Doc. VOIT je odborníkem na český knihtisk, znalosti knižního písma, dekoru a knižní ilustrace uplatnil ve dvousvazkovém díle VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. I, Severinsko-kosořská dynastie 1488–1557*. Praha: KLP – Koniasch Latin Press, 2013 a VOIT, Petr. *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. II, Tiskaři pro viru i tiskaři pro obrození národa 1498–1547*. Praha: Academia, 2017.

vazby individuálním řemeslným zpracováním, vyváženou uměleckou výzdobou pojímající typografickou úpravu vnitřku a výzdobu desek jako celek, výběrem tmavých vínově mořených kozinek a teletin, cizelovanými zlacenými ořízkami nebo drobnými dekorativními prvky kování. Bratrské vazby vytváří svým institucionálním pojetím s centry na Moravě i v Čechách (zejména v Ivančicích a Kralicích) protipól k tzv. jezuitským vazbám, které se v době pobělohorské staly obecným typem nábožensky orientovaného výzdobného konceptu. Pochopitelně nelze opomenout ani vazby z knihovny premonstrátů na Strahově, která byla nově rekonstruována od 80. let 16. století, s dominantou v podobě heraldického supralibros, maureskou, oválnými monogramy se svatozáří a modrozeleně barvenými ořízkami.

V publikaci jsou dále zastoupeni dvorští knihvazači rodové knihovny Rožmberků umístěné v 16. století v Českém Krumlově, o jejíž růst se neposledně zasloužil Petr Vok z Rožmberka. Nutné je zmínit také skupinu darovacích exemplářů vázaných pro astronoma Tychona Braheho, které se vyznačují jednotným konceptem výzdoby se zlaceným rámem, dominantním rombem a s vlastním portrétním supralibros na přední desce a s heraldickým na zadní desce. Umně provedeno je rovněž vícero manýristických vazeb z dvorského okruhu Rudolfa II. Habsburského s trojúhelníkovou nárožní plotnou a rombickou kartuší obklopující heraldické supralibros. Zakomponováním vlastnické značky – zpočátku iniciálové supralibros – do poměrně uniformní výzdoby tzv. krámských vazeb se povyšuje charakter knihářského zpracování vazby na individuální. V českém prostředí 2. poloviny 16. století naplňuje převážně zlacené heraldické supralibros potřebu majitelům z řad vyšší aristokracie navenek okázale prezentovat své rodové knihovny. Hospodářský rozvrat v 17. století způsobený třicetiletou válkou ovlivnil i knihvazačské řemeslo, které se potýkalo s nedostatkem surovin, vysoké ceny pergamenu a knihářských kůží vedly k úsporám materiálu na knižních deskách, recyklaci dříve popsaného pergamenu, a k náhradám těchto surovin levnějším papírem. Oproti tomu vzniká i typ řemeslně náročnějších vazeb se zdobeným hřbetem, který v klášterních a šlechtických knihovnách doplňoval výzdobu interiéru.

Mezi strahovskými exempláři jsou vybrány reprezentativní ukázky vazeb dovezených z různých regionů Evropy. Zastoupena je francouzská vazba z okruhu bibliofila Jeana Groliera de Servières s charakteristickým zrcadlově převráceným vegetativním ornamentem předznamenávajícím vzor „fanfare“, vazby přisuzované pařížským knihařům Gomarui Estiennovi s proplétanými vegetativními vzory vyplněnými arabeskami a drobnými zlatými tečkami jako základ vzoru „pointillé“ a francouzského dvorního knihvazače Nicolase Ève. Na jeho vazbách dosáhlo používání vzoru „semis“ vrcholu. Pravidelně rozesté kolkování s opakovaným vzorem se v českém prostředí příliš neujalo, neboť přetrvávala tradice rámového a dominantového uspořádání výzdoby.

Představeny jsou zajímavé ukázky německých vazeb – plotnová malovaná vazba se vzorem „mosaïque“ od Lukase Weischnera ovlivněná technikou malování orientálních vazeb a německá vazba s arabeskovou výzdobou raženou do hladeného pergamenu. Následují dvě drážďanské vazby z poslední třetiny 16. století od Jakoba Krause a Kaspara Meusera s volnější plochou a pletencovou dominantou vycházející z francouzsko-italských vzorů. V samém závěru je několik ukázek bohatě zlacených vazeb s módním vějířovým vzorem „éventail“.

V takto široce koncipovaném penzu prezentace strahovských exemplářů se mohou vyskytnout i drobné polemiky a nesrovnalosti v popisu materiálů a konstrukce historických vazeb z pohledu restaurátorského. Při takto důkladném popisu však jejich determinace vyžaduje širší součinnost odborníků na knižní vazbu. Úvaha o použití vazby typu „interim“ u Strahovského evangeliáře vyvolává otázku o fungování středověkého knižního trhu, zdali již v románském období a v rané gotice odcházela pergamenová folia ze skriptorií sešitá v tzv. provizorní vazbě, aby mohla být poté nákladněji převážána do luxusní vazby [1]. Zajímavé je uplatnění měkké usňové vazby bez klopky s našitými pruhy a středovým řemínkem s přezkou jako tzv. hromadné vazby u Widmannovi učebnice kupeckých počtů, neboť totožná vazba identického výtisku je dochována i u exempláře v Národní knihovně [3]. Naklepání hřbetní drážky u vazby s dřevěnými deskami Mistra Práv českých v první třetině 16. století je zjištěním vhodným k diskusi [17], neboť až francouzský knihař Nicolas Ève († 1581) – uvedený v textu v souvislosti se vzorem pásového ornamentu „fanfare“ a vzorem „semis“ – použil na knize jako první vyklepanou drážku.¹²

Množství nashromážděného faktografického materiálu v publikaci je enormní. Autor vznáší řadu hypotéz a racionálních otázek, pro jejichž objasnění je třeba dalšího studia z širokého spektra odborné literatury a archivních pramenů. V tomto ohledu je i autorovým záměrem vzbudit touto novátorskou publikací zájem mladší generace o studium dějin knižní kultury – vyvolat širší tegumentologický diskurz – a v rámci současné knihovědy propojit moderní metody výzkumu knižní vazby, kodikologie, knihtisku, knižního trhu, historie řemesel a vlastníků knih. Je otázkou, zdali bude v budoucnu možné některé úvahy plně rozvíjet, neboť archivního materiálu se nedochovalo mnoho. Nicméně při hledání nových souvislostí v rámci vědeckého bádání se může čtenář pevně opřít o racionální základ této stěžejní publikace.

Jan Novotný

Knihovna Národního muzea
oddělení rukopisů a starých tisků
Vinohradská 1
110 00 Praha 1

¹² VAKRČKA, Alois. *Knihařství: technologie ruční vazby*. Praha: SPN, 1979. Přirozená nerovnost v drážce, charakteristická pro ruční zpracování, není z technologického hlediska vyklepávanou hlubokou drážkou, kterou zavedlo až knihařství konce 16. století s využitím lepenkové desky.